

ERGOTERAPEUTICKÝ MODEL VDT MOCA

Teorie modelu VdT MoCA byla vypracována během 70. let min. století ergoterapeutkou Vona du Toit (klíčová osobnost ergoterapie, druhá prezidentka WFOT), odtud pochází název VdT (Vona du Toit) MoCa (Model of Creative A-bility) - dříve známý pod názvem *Model kreativní účasti* a také jako *Motivace a Akce*, oficiální označení VdT MoCA v roce 2010). Podrobněji ho rozpracovala ergoterapeutka Patricia de Witt v roce 2005 (v knize *Occupational Therapy in Psychiatry and Mental Health*). Tento model poskytuje rámec pro hodnocení klientova výkonu zaměstnávání dle dosažených schopností v oblastech **sebeobsluhy, sociálních kontaktů, pracovních a volnočasových aktivitách**.

Autorka modelu MoCA aktivně zapojuje klienta do smysluplného zaměstnání za účelem zlepšení nebo udržení výkonu zaměstnávání a kvality života. Model zahrnuje hodnotící strategie, které určují klientovu **úroveň aktivity**, a následně poskytuje návody pro zlepšení. MoCA neurčuje specifické aktivity, ale pouze jejich charakteristiky. Činnosti by měly odpovídat příslušné úrovni klientovy motivace a aktivity.

Dle de Witt in Crouch & Alers, 2005 zahrnuje MoCA, stejně jako ostatní modely následující **teoretické předpoklady**:

- člověk se rozvíjí kontinuálně během celého života
- tento vývoj má stádia – žádné z nich by nemělo být vynecháno
- jedinci mají vnitřní schopnost interakce se světem a zvládnání problémů
- jedinec během života zažívá různé události a změny a ve vnitřním a vnějším prostředí si vyžádají přizpůsobení a reorganizaci, konfrontace se změnami může vyvolat tenzi, nerovnováhu organismu a stres, což je přirozenou součástí vývoje
- individuální reakce na změny zahrnuje adaptaci a zvládnutí změny, nebo regresi a dysfunkci
- individuální schopnost zvládnání vývojových úloh je ovlivněna psychickou a fyzickou kapacitou jedince, schopností učení, životními zkušenostmi a dostupností zdrojů a příležitostí
- úspěšná adaptace vede obvykle k sebeuspokojení a přijetí společnosti
- úspěšná adaptace podporuje úspěšnost v řešení budoucích problémů
- účelné využití aktivity umožňuje jedincům rozvoj dovedností a chování nezbytných pro zvládnání vývojových požadavků

Model MoCA zaznamenal nárůst zájmu mezi ergoterapeuty ve Velké Británii, Japonsku a dalších zemích. Vyučuje se v magisterském programu pro ergoterapeuty na London South Bank Univerzity. Cílovou skupinou, kde je model nejčastěji aplikován, jsou **lidé s psychickým onemocněním, poruchami učení a senioři**. V roce 2006 byla založena VdT Model of Creative Ability Interest Group (MCAIG) - zájmová skupina ergoterapeutů pracujících dle modelu VdT, založena Wendy Sherwood.

Cíle MCAIG jsou:

- sdílení zkušeností a podpora ergoterapeutů pracujících dle modelu VDT
- šíření informací o modelu VTD mezi ergoterapeuty v globálním měřítku
- rozvoj kritického zhodnocení modelu
- výzkum
- podpora mezinárodní spolupráce.

KREATIVITA (TVŮRČÍ SCHOPNOST) – UCHOPENÍ POJMU V KONCEPTU VDT

Marie Königová, autorka knihy o tvořivosti považuje kreativitu za nejvlastnějším projev života. „*Tvořivě lze přistoupit k řešení jakékoli otázky. Kreativní myšlení je předpokladem originálních nápadů, kdy zapojíme fantazii, ohlédneme od svazující reality a snažíme se o nové pohledy jak na sebe sama, tak na společenské otázky nebo odborné a vědecké problémy.*“ (Königová, 2007, s. 9)

Termín kreativní je sám o sobě předmětem mnohých interpretací, nejčastěji je interpretován ve smyslu být inovativní, mít představivost a umělecký vkus. Tato interpretace neodpovídá významu ‚kreativní‘ v teorii du Toit, kde má význam kreativní a mít kreativitu, spíše filozofický smysl.

Být kreativní (tvořivý) znamená mít schopnost tvořit. Kreativita - tvořivost je proces vytváření něčeho co neexistovalo před tím, než to člověk vytvořil. Může se jednat o něco hmatatelného, zjevného např. nový účes nebo něco nehmotného jako je změna sebehodnocení nebo vědomosti.

Rogers (1959) definoval kreativitu jako „*vynořování se něčeho nového, hmotného produktu (něco, co může být zažito, viděno, slyšeno, dotýkáno se: hmotný objekt nebo aspekt vztahu nebo nové utváření se něčí osobnosti), vyrůstání z jedinečnosti jednotlivce*“ (Sherwood, 2011, s. 4)

Podobně jako Rogers, nevztahuje ani du Toit termín *kreativita a kreativní* pouze k umělecké tvorbě, ale spíše ke schopnosti růstu nebo změny – schopnosti vytváření sebe sama. Tato schopnost vede k dosažení maximálních kompetencí a sebevědomí.

ÚROVNĚ TVŮRČÍCH SCHOPNOSTÍ V SOUVISLOSTI S MOTIVACÍ A AKTIVITOU

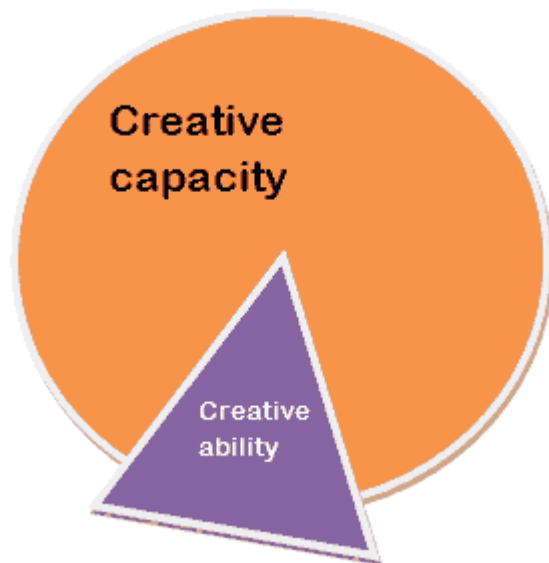
Tvůrčí schopnosti se vyvíjí v průběhu života v několika fázích. Vývoj kreativity začíná narozením a pokračuje v průběhu života. Tento vývoj bývá většinou progresivní, (střídají se období *spurtu* kreativity s obdobím konsolidace) ale může být ovlivněn řadou faktorů (inteligence, vzdělání, struktura osobnosti, prostředí, duševní zdraví, osobní překážky - postoje, minulé zkušenosti, atd.). Vlivem nepříznivých podmínek může docházet i k regresi.

Ergoterapeutka du Toit pátrala po změnách v kreativní schopnosti jako důsledku nemoci, traumatu, stresu nebo úrazu a po tom, jak může jedinec znovu získávat tyto schopnosti prostřednictvím ergoterapie.

Tvůrčí schopnost je sekvenční, skládá se z několika úrovní (žádnou z nich nelze přeskočit). Dle VdT se kreativita rozvíjí v kontextu **tvůrčího potenciálu (kapacity)**. Maximum tvůrčího potenciálu může jedinec rozvinout za optimálních podmínek. Lidé málokdy využívají plného potenciálu kreativity, většinou ještě zbývá kapacita pro kreativní růst.

Tvůrčí schopnosti jsou dynamické (odvíjí se od požadavků situace), což je patrné v pohybu vpřed i vzad mezi jednotlivými úrovněmi („bezpečí“ nižších stádií a „stres“ vyšších stádií). Teorie du Toit zastává názor, že i minimální tvůrčí schopnosti mají potenciál k rozvoji. **MoCA se také na tyto schopnosti zaměřuje, spíše než na dysfunkci nebo deficit.**

De Witt in Crouch & Alers, 2005 považuje za důležitý vztah okolního prostředí a rozvoje kreativity – **výzvy a příležitosti okolního prostředí pro tvůrčí růst**. Nezbytností je **připravenost jedince pro kreativní růst** (stát se kreativním) a využít výzvy, které prostředí nabízí.

Obr. 6 - Creative ability as part fulfilment of creative capacity
Zdroj: <http://www.modelofcreativeability.com/images/Diagram.gif>

Na to, aby se jedinec stal kreativním, **musí vyvinout úsilí**, které zahrnuje následující tři aspekty:

- **kreativní odpověď** – pozitivní postoj jedince k nabízeným příležitostem
- **kreativní účast** – aktivní začlenění do činnosti
- **kreativní jednání** – výsledek předchozích, zahrnuje pozitivní postoj k nabízeným příležitostem a aktivitu v ADL směřuje k výslednému produktu (hmotnému či nehmotnému)

Lidé jsou chápáni jako neoddělitelná **mysl, tělo a motivace** reagující na **prostředí**. **Tvůrčí schopnost jednotlivce je souhrn všech těchto vlivů**.

Teorie tvůrčí schopnosti du Toit má základy v existencialismu, fenomenologii a teorii motivace s důrazem na individuální přístup ke klientovi.

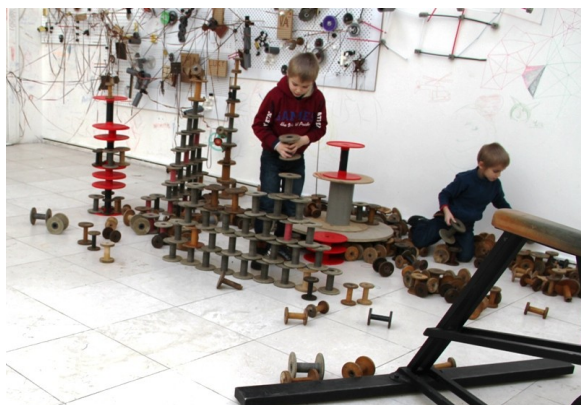
Dle Frankla mají lidé potřebu najít smysl života, což zahrnuje vztahování se ke světu. „*Vztahování se ke světu vyžaduje více než pouhé přemýšlení o světě, vyžaduje jednání (akci, vytváření vztahu) prostřednictvím účasti na aktivitě. Jednání je vynakládání duševního a fyzického úsilí. Toto úsilí za účelem aktivní účasti je závislé na kreativní schopnosti osoby a je dokazováno odpovědí, účastí a produktem.*“ (Sherwood, 2011, s. 5-6)

Tvůrčí schopnost celek tvořeným člověkem a prostředím: motivací vyjádřenou jednáním (tedy motivace řídí aktivitu, neboť pouze aktivitou je možné vyjádřit motivaci jedince). Motivace ovládá jednání (poskytuje energetické zdroje pro aktivitu), jednání je vyjádřením motivace a ovlivňuje ji. **Kreativní schopnost jednotlivce se odráží v jeho jednání a účasti na aktivitě. Pracovní definice motivace v modelu MoCA: „Motivaci můžeme definovat jako vnitřní stav organismu člověka, který je spouštěčem chování nebo chování směřuje k určitému cíli.“** (de Witt in Crouch & Alers, 2005, s. 6)

Dle VdT motivace není statická, ale že má různé zaměření v různých stádiích rozvoje aktivity. Dle této skutečnosti popsala úrovně motivace, z nichž každý má vlastní charakteristiku a je zaměřen na rozvoj specifických oblastí života.

Aktivitu můžeme definovat jako psychické a fyzické úsilí organismu, jehož výsledkem je aktivní jednání vedoucí ke vzniku hmotných či nehmotných produktů. Stejně jako motivace je i aktivita rozdělena do několika úrovní.

Je těžké sledovat a měřit motivaci, musíme předpokládat, že stupeň motivace se odvíjí od kvality a povahy pozorovatelných aktivit a jednání. Du Toit předpokládá stabilní vztah mezi stupni motivace a aktivity.

Obr. 7 archiv autora

Obr. 8 archiv autora

De Witt in Crouch & Alers, 2005 uvádí v tabulce úrovně motivace a odpovídajícího jednání (aktivity) v souvislosti s úrovní kreativní schopnosti.

Úroveň motivace	Úroveň aktivity
-----------------	-----------------

Skupina 1 – příprava ke konstruktivnímu jednání - jedinci nejsou produktivní, mají omezené všechny oblasti výkonu zaměstnávání, motivace zahrnuje především funkční využití částí těla (svalová koordinace, úchopy, motorika, funkce ruky, smyslové vnímání atd.)

Bytí (existence)	Předdestruktivní
Sebediferenciace	Destruktivní Náhodně-konstruktivní

Skupina 2 – rozvoj psychických, fyzických, sociálních a pracovních schopností pro dosažení normy. Rozvoj pracovního chování nezbytného k produktivnímu životu ve společnosti, dodržování předepsaných pravidel společnosti a skupiny, ve které klient žije.

Sebeprezentace	Pátřející
----------------	-----------

Účast pasivní	Experimentální
Účast napodobující	Napodobující

Skupina 3 – rozvoj chování a schopností pro seberealizaci, zaměřuje se na rozvoj schopností a chování, které jsou nové v jakémkoliv aspektu života. Tato oblast může zahrnovat: vznik nových produktů, pracovních postupů, technologií, proces řešení problémů, řešení složitých a obtížných situací.

Účast aktivní	Originální
Účast soutěživá	Zaměřená na produkt
Přispívání	Zaměřená na situaci
Konkurenceschopné přispívání	Zaměřená na společnost

V ergoterapii se často setkáváme s klienty ve skupině 1 a 2, kterým je poskytována péče v nemocnicích, rehabilitačních zařízeních a denních stacionářích. Identifikace úrovně motivace a aktivity napomůže stanovení vhodného individuálního přístupu během terapie.

FÁZE TVŮRČÍ SCHOPNOSTI V MODELU VDT

Dle de Witt in Crouch & Alers, 2005 vykazují jedinci široké spektrum dovedností a aktivit v průběhu výše uvedených úrovní motivace i aktivní činnosti. Vzhledem k vykazované aktivitě je možné určit, kde se klient v rámci určité úrovně nachází – jestli je na začátku, uprostřed nebo na konci úrovně nebo jestli směřuje k další úrovni. V každé z výše uvedených úrovní existují **tři fáze**.

FÁZE ŘÍZENÁ TERAPEUTEM

Jedinec prokazuje schopnosti a aktivní činnost, která je charakteristická pro aktuální a minulou (nižší) úroveň. Jedinec může být schopen fungovat tak, jak to odpovídá jeho úrovni, ale bez podpory, strukturování, pobídky a aktivní činnosti může snadno klesnout na nižší úroveň. Terapeut v této fázi poskytuje podporu.

FÁZE ŘÍZENÁ PACIENTEM

Chování jedince splňuje obecně charakteristické požadavky pro aktuální úroveň. Jedinec si zachovává aktivitu a je poměrně nezávislý. Aktivity většinou provádí samostatně, je méně závislý na podpoře terapeuta, kvalita aktivní účasti se zdokonaluje.

PŘECHODNÁ FÁZE

Jedinec občas vykazuje chování a aktivitu charakteristickou pro další úroveň, ale pouze za optimálních podmínek, aktivity vykonává bez úzkosti, svobodně.

Identifikace těchto fází napomůže terapeutům „doladit terapii na míru klientům“ a umožní klientům růst a pohyb v jednotlivých úrovních.

HODNOCENÍ ÚROVNÍ TVŮRČÍCH SCHOPNOSTÍ V MODELU VDT

Hodnocení stupně tvůrčí schopnosti zahrnuje tři postupné kroky:

- vyhodnocení současných schopností klienta a dovedností v každé oblasti výkonu zaměstnávání (sebeobsluha, sociální schopnosti, pracovní potenciál, volnočasové aktivity)
- stanovení stupně aktivity klienta
- vypracování závěru o úrovni motivace ze sledované aktivity klienta.

Metody hodnocení:

- rozhovor
- pozorování klienta při zapojení se do činnosti

Povaha zapojení se a kvalita provádění činnosti bude určovat stupeň aktivity. Aktivitu vybíráme po konzultaci s klientem s přihlédnutím k jeho zájmu a schopnostem.

Během hodnocení v jednotlivých úrovních sledujeme:

- postoj a schopnosti k vytváření kontaktního vztahu s materiálem, objekty, lidmi a událostmi v prostředí
- schopnost plánovat, iniciovat a udržet trvalého úsilí dokud je aktivita hotová nebo pokračovat se stejnou úrovní úsilí pokud se aktivita či úkol opakuje
- kvalitu provádění činnosti a schopnost vyhodnocení toho, co již bylo vykonáno
- schopnost provádění aktivit s dohledem nebo bez dohledu
- schopnost regulovat úzkost u běžných i nových úkolů
- schopnost jednat tvůrčím způsobem při řešení problémů a samostatně se rozhodovat
- reakci na zapojení se do činnosti a emoční reakci na činnost a výsledný produkt – obzvláště v souvislosti s osobním dopadem.

VYUŽITÍ MODELU VDT V PSYCHOSOCIÁLNÍ ERGOTERAPII

Psychické onemocnění má negativní dopad na klientův život i jeho tvůrčí schopnosti. Stejně psychické onemocnění u dvou klientů může mít rozdílný vliv na jejich výkon zaměstnávání nebo zde mohou být patrné rozdíly u jednoho klienta v různých atakách onemocnění. Ergoterapie napomáhá zlepšení nebo zachování dovedností a schopností v oblasti výkonu zaměstnávání, podporuje fungování a redukuje regresivní změny. Aktivity jsou obvykle plánovány s cílem kontrolovat nebo zlepšit projevy psychických onemocnění, které většinou mají dezorganizační efekt.

Tabulka shrnuje úrovně tvůrčích schopností (van der Reyden in Crouch & Alers, 2005, s. 58-60)

	Bytí, existence	Sebediferenciace	Sebeprezentace	Pasivní účast	Napodobující účast	Aktivní účast	Konkurenceschopná účast
Aktivita	Neřízená a neplánovaná	Náhodně konstruktivní nebo destruktivní (1-2 kroky v úkolu)	Průzkumná aktivita (3-4 kroky úkolu)	Zaměřená na produkt (5-7 úkolových kroků)	Zaměřená na produkt (7-10 úkolových kroků)	Originální – překročení očekávané normy	Zaměřená na produkt
Vůle	Egocentrické udržování existence	Egocentrická, odlišování sebe od ostatních	Nejistá sebeprezentace	Stabilní, zaměřeno na dosažení dovedností	Zaměřeno na produkt, dobrý produkt, přijatelné chování	Zaměřené na zlepšení produktů, postupů atd.	Zaměřena na účast s ostatními pro srovnání a vyhodnocení sebe ve vztahu k ostatním
Manipulace s nářadím a materiálem	není evidentní	Pouze jednoduché každodenní náčiní např. lžička	Základní náčiní pro účast na každodenních aktivitách – horší manipulace	Přiměřené schopnosti	Dobrá	S iniciativou	Velice dobrá
Vztah k lidem	Nemá vědomé vztahování se k lidem	Letmé povědomí o ostatních	Identifikace, výběr, kontakt, zkouší komunikovat, ale kontakt je povrchní	Komunikativní	Komunikace/interakce s ostatními	Bližší mezilidské vztahy, intimita, pomoc ostatním, adaptace, přispívání, ohleduplnost	Adaptace, přispívání, ohleduplnost, bližší mezilidské vztahy, intimita, může pomáhat ostatním
Zvládání situací	Nemá povědomí o situacích kolem	Nemá povědomí ani schopnost zvládat situace	Stereotypní zvládání situací s nejistým, bázlivým výsledkem	Zvládá různé situace dle pokynů (návodu) je spíše v pozici pasivního účastníka	Zvládá různé situace s vhodným chováním	Zvládá vyhodnotit situaci, upravit ji dle potřeb, řešit problémy	Umí vyhodnocovat, upravovat dle potřeb, řešit problémy
Úkolový koncept	Nemá, pouze základní koncept	Nemá úkolový koncept, pouze základní a elementární koncepty	Zvládá dílčí úkolové koncepty i složený koncept	Celkový úkolový koncept zvládá, i rozšířený úkolový koncept s abstraktními prvky	Obsáhlý úkolový koncept zahrnující i abstraktní komponenty	Abstraktní uvažování	Abstraktní uvažování
Produkt	Není	Není	Jednoduché známé aktivity s výsledkem nízké kvality	Produkty dobré kvality – je si vědom toho co se od něj očekává	Produkty dobré kvality (vzhledem k očekávání)	Může obměňovat, má očekávání, hodnotí, vylepšuje	Může obměňovat, má očekávání, hodnotí, vylepšuje
Potřeba asistence nebo supervize	Asistence a supervize 24 hod/den	Fyzická asistence a konstantní supervize	Konstantní supervize pro dokončení úkolu	Pravidelná supervize	Vedení, supervize pro nové aktivity, příležitostně pro známé aktivity	Poradenství, školení, pomáhá s dohledem na ostatní	Poradenství, školení, pomáhá s dohledem na ostatní
Chování	Bizardní chování, dezorientace	Bizardní, minimální reakce, dezorientace	Občas zvláštní chování, nerozhodnost, nejistá ochota zkoušet nové věci	Dle návodu (pokynů) pasivnější účast, občas zvláštní	Sociálně akceptovatelné chování většinou kontrolované	Akceptovatelné, vykazuje prvky originality	Sociálně akceptovatelné v různých situacích, adaptabilní chování v různých situacích
Povědomí o společenských normách	Není	Není	Začíná být patrné povědomí o normách	Povědomí o normách (povědomí o tom, co se od něj očekává)	Soulad s normami (dělá, co je očekáváno v požadovaném standardu)	Vyniká v dodržování norem, dělá více či lépe než je norma, efektivní adaptace	Vyniká v dodržování norem, dělá více či lépe než je norma, efektivní adaptace
Úzkost a emoční reakce	Omezené reakce	Limitované, nekontrolované základní emoce. Často projevuje pocity pohodlí a nepohodlí	Různé, obvykle nízké sebevědomí, úzkost a slabá kontrola	Velký rozsah emočních reakcí, většinou snaha je kontrolovat	Pouze minimální rozdíly, soucítí a sebeuvědomuje si, může být úzkost	Nové situace – úzkost, normální emocionální odpověď	
Počáteční úsilí být kreativní	Není	Letmé, minimální	Nekonzistentní úsilí, neudržitelné, snížená frustrační tolerance	Různě	Je potřeba ho udržovat	Trvalé a originální	Trvalé a originální

Seznam literatury

1. Crouch, R. & Alers, V. (2005) *Occupational Therapy in Psychiatry and Mental Health*. London and Philadelphia: Whurr Publishers.
2. Königová, M. (2007) *Tvořivost, techniky a cvičení*. Praha: Grada.

Internetové zdroje

1. Sherwood, W. (2011) *An introduction to the Vona du Toit model of creative ability*. [internet] Revista de Terapia Ocupacional. Retrieved from: <http://revistatog.3owl.com/num14/pdfs/sherwood.pdf>
2. Sherwood, W. (2010) *What is the model of creative ability?* [internet] Retrieved from: <http://www.modelofcreativeability.com/what-is-macaig.html>

1. Ve kterých oborech se v ergoterapii využívá MoCA
 - v chirurgii a traumatologii
 - v pediatrii
 - v psychiatrii a geriatrii

2. Jak je interpretován význam *kreativita a kreativní* v MoCA
 - být výtvarně nadaný
 - být schopný dělat změny, řešit situace jiným způsobem
 - být inovativní a mít vkus

3. Vyber tři aspekty důležité pro to, aby se člověk stal kreativním
 - kreativní odpověď, kreativní účast a kreativní jednání
 - talent, vkus, tvorba
 - kreativní schopnost, kreativní kapacita a kreativní potenciál

4. V MoCA je kreativní schopnost charakterizována vztahem
 - motivace a aktivity
 - kreativity a aktivity
 - aktivity a ergoterapie

5. Které faktory ovlivňují rozvoj kreativního potenciálu
 - zkušenosti, postoje, hodnoty
 - inteligence, struktura osobnosti, nabídky z prostředí
 - ergonomicky upravené pracovní prostředí

6. Co je cílem MoCA
 - stanovení míry deficitu
 - rozvoj kreativní schopnosti
 - testování v rámci profesiogramu

7. Jak se v MoCA zjišťuje úroveň motivace
 - dle verbální interpretace klienta
 - dle povahy a kvality pozorovaných aktivit a jednání
 - dle zapojení se do běžných denních činností